

Рецензия

от доц. д-р Албена Накова

за дисертационния труд на Мария Мигленова Матеева-Павлова на тема „Процесите на социализация в българското училище в дигитална среда“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Дисертацията е посветена на две изключително важни както за обществото, така и за науката теми – социализацията и образованието, доколкото без социализация и без образователна система, в която протичат част от целенасочено организирани от обществото процеси на социализация, не би било възможно формирането и развитието на човешкия капитал, не би била възможна транслацията на опит, знания, норми, ценности, образци на поведение и оттам самото възпроизводство на обществото. А дигитализацията, присъща на съвременното общество, поставя тези два процеса в една съвършено нова и различна рамка, води до съществени промени в начините на осъществяване както на социализацията, така и на образователния процес, до промяна в значимостта и ролята на традиционни авторитети и поява на други нови, до нови методи и начини за предаване и усвояване на знания, опит, ценности, образци на поведение. Всичко това обуславя фундаменталната научна значимост на настоящия дисертационен труд, посветен на основополагащи за съществуването и развитието на обществото въпроси и същевременно неговата актуалност и иновативност, във връзка с поставянето и анализа на тези традиционни за науката и обществото проблеми в контекста на протичащи нови и актуални обществени процеси. А това на свой ред определя и практическата значимост на разработката, доколкото акцентирайки върху новата ситуация, в която се осъществяват днес процесите на социализация в образователните институции, тя същевременно насочва вниманието и към необходимостта от нови управленски решения и политики във връзка с регулирането на настъпващите промени. Сам по себе си изборът на темата на дисертационния труд е показателен и красноречив, както за актуалността на избраната проблематика, така и за нейната иновативност и практическата полезност. Ето защо отчитам като безспорно достойнство на настоящата разработка нейната научна и практическа иновативност и полезност.

Предложеният за защита дисертационен труд се състои от: увод, четири глави, заключение и приложения в общ обем от 196 страници, в т.ч. основен текст от 145 страници. Дисертацията съдържа също така 9 приложения, вкл. въпросници за полуструктурирани интервюта с ученици, учители и родители и резултати от проведените изследвания с трите групи респонденти.

Като безспорен показател за качеството на дисертационния труд считам наличието на логически структурирана последователност на изложението, при което се тръгва от анализ на същността и основните специфики на всеки трите процеса, предмет на изследване в дисертацията - социализацията като основополагащ за обществото и индивида процес (първа глава), образователният процес и училищната институция в техните различни измерения (втора глава) и процесът на дигитализация, като основна характеристика на обществото на съвременния етап на развитие (трета глава), за да се стигне до анализ на техните връзки и взаимозависимости в последната четвърта глава. Логически издържаната структура на дисертационния труд се допълва и от неговата теоретико-приложна балансираност, изразяваща се в умелото съчетаване на теоретични анализи с емпирични резултати от проведени авторови изследвания, както и от вторичен анализ на данни от други социологически изследвания и европейски и национални документи, касаещи дигитализацията в образованието.

Като постижение на дисертационния труд следва да се подчертае и успешното съчетаване на различни научни подходи към предмета на изследване, а именно индуктивен, дедуктивен, социологически и исторически, което говори за научна компетентност на автора и позволява постигане на дълбочина в изследваните процеси и явления и обосноваване на изводите и заключенията. Показател за социологическа компетентност на автора пък е умелото съчетаване на различни качествени методи в процеса на изследване като полуструктурирано интервю и вторичен анализ на документи, доклади, публикации, статистически данни, документи с институционален характер и данни от предходни емпирични изследвания, имащи отношение към темата на дисертационния труд.

Правят впечатление също така ясно формулираните и разграничени в дисертационния труд обект, предмет, цел, задачи и теза на изследването, както и прецизно очертаните методология и ограничения на изследването, което свидетелства за добро

познаване на проблематиката и постигнато от автора едно добро ниво на професионална компетентност и научна зрялост, което не се среща много често при докторанти.

Като индикатор за научната и професионална компетентност на автора следва да се отбележи и богатият списък с използваната литература – общо 186 източника, от които 107 са библиографските източници - книги, статии (от тях 46 на кирилица и 61 на латиница) и 79 онлайн източника.

Основният принос на **Първа глава** от дисертацията се състои в разработването на теоретична и понятийна рамка, в която да се разположи анализът на образованието и образователните институции като среда за протичане на процесите на социализация, което се постига чрез последователното изложение и рефлексивно представяне на основните теории, агенти и етапи на социализацията. В това отношение авторът демонстрира солидна теоретична подготовка и добро познаване на ключови автори като Е. Дюркем, Т. Парсънз, Дж. Х. Мийд, М. Вебер, Бъргър, Лукман, А. Бандура, Дж. Кели и ред други, разработили собствени теоретични концепции за социализацията, който той използва като основа за обяснение на процесите на обучение и възпитание, протичащи в образователните институции. Авторската теза, успешно защитена в хода на анализа, е, че **социализацията е основата на всяко образователно действие**, доколкото смисълът на обучението и възпитанието е да формират знания, умения и навици, които са предпоставка за пълноценен живот в обществото, за успешно интегриране в различни общности и групи и за индивидуален просперитет и мобилност. Тръгвайки от обучението и възпитанието като ключов компонент в социализацията на индивида, авторът логически достига до образователната система и нейната специфична роля в процеса на социализация, на което е посветена втората глава от дисертацията.

Във **втора глава** на анализ са подложени основните характеристики и етапи в институционализацията на българската образователна система, като акцентът се поставя върху предназначението ѝ да бъде същностен ресурс в социализацията на индивидите, да бъде мястото, където протича ключовата дейност по предаване и придобиване на знания и умения, като всичко това е поставено в съвременната рамка на предизвикателствата и изискванията, които поставят пред нея новите дигитални технологии. Като принос в тази глава може да бъде изведено **обвързването на социализиращата функция на образователната система с формирането на дигитални умения и компетентности с**

всички произтичащи от това последствия, а именно все по-широкото приложение на подходите и методите на дигитално учене и преподаване, улесняване на достъпа до дигитални устройства, разширяване на участието на всички училищни актьори в глобалните взаимодействия, но също така и релативизиране на знанието и отслабване на доминиращата роля и авторитета на учителя, като притежаващ и концентриращ знанието.

И ако втората глава от дисертацията поставя в центъра на вниманието образователната система и нейната социализираща роля от гледна точка на новите предизвикателства, които поставя пред тях епохата на дигитализацията, то в **третата глава** рефлексията е обърната и тя е специално посветена на дигитализацията и политиките за нейното развитие в контекста на потребностите на образованието. Темата за **социализацията, протичаща в образователните институции, е разгледана в тази глава по иновативен начин, пречупвайки нейната същност през дигитализацията като състояние и процес**. Изведени са дигиталната грамотност, умения и компетентности като ключови компоненти на квалификацията в глобализирания свят и на тази основа е **обоснована тезата, че двата процеса - социализация и дигитализация - са неразривно свързани**. Основният принос тук се свежда до издигане и доказване на тезата, че дигитализацията и новите технологии водят до създаване на един нов иновативен модел на комуникация, при който потребителите са едновременно и активни участници в двустранния процес на взаимно споделяне и информиране, което променя качествено процесите на социализация в образователна среда и налага необходимостта от модифициране на образователния процес чрез въвеждане на нови методи на обучение и на повече технологии в обучението. Същевременно, анализирайки процесите на дигитализация в съвременния свят, авторът показва изключително добро познаване на основните европейски документи и европейската рамка за дигитална компетентност на гражданите, както и основните национални документи и прилаганите национални политики и мерки, насочени към разширяване на процесите на дигитализация, развитие на дигиталните умения на индивидите и активно включване на образователните институции в този процес.

Основната теза на дисертационния труд, че за процесите на социализация в образователните институции днес основополагащо значение има дигитализацията, е верифицирана в **четвъртата глава** на дисертацията основно чрез **авторско емпирично**

проучване, базирано на метода на полустандартизираното интервю с три групи респонденти (ученици, учители и родители), но също така и чрез вторичен анализ на резултати и данни от други сходни изследвания. Основният принос на тази глава са именно резултатите от авторското проучване, в рамките на което са анализирани нивото на дигитални умения на учениците и степента на застъпеност на специфични методи и подходи, свързани с дигитализацията, в работата на учителите. Неговата емпирична и научна ценност се изразява в това, че то представлява всъщност една картина, моментна снимка на състоянието на дигитализацията на българското образование, на уменията на учениците в дигитален план, на начина по който образователната система формира дигитални умения и възможности за личностно развитие, също както и на мненията на учителите и родителите за ефектите – позитивни и негативни от дигитализацията. В този смисъл то може да се разглежда като илюстрация на конкретен случай на българската дигитална действителност в училищна среда и като такова **обогаत्याва базата данни от емпирична социологическа информация и представлява принос към емпиричното и теоретично социологическо познание у нас**. В допълнение към това емпиричните анализи и обобщения, подкрепени с вторичен анализ на данни и от други проведени сходни изследвания, имат и непосредствена и безспорна практико-приложна страна и пряко кореспондират с образователната практика и реалност, а така също с националните политики и мерки в областта на дигитализацията и образованието. Във връзка с това основните изводи и констатации, съдържащи се в дисертацията, че дигитализацията безспорно е навлязла в българската образователна система и че съвременното образование стимулира изграждането на дигитална грамотност, но всичко това има все още спорадичен и недотам целенасочен и организиран характер, както и предложенията на автора относно необходимостта от дългосрочна визия и концептуално ориентирани стратегии за развитие на дигиталните умения и грамотност на индивидите, така че те да служат както на обществото, така и на личностното развитие; относно необходимостта от превръщане на политиките и стратегиите на национално ниво в реални действия, които да навлязат в практиката и да бъдат ефективни и продуктивни и привличането към това на неправителствения сектор, чието присъствие е от съществено значение според автора за развитието на умения, съответстващи на съвременната постмодерна дигиталност, очертават практическата ангажираност и полезност на дисертационния труд и показват, че

теоретичните и изследователски търсения на Мария Матеева-Павлова не са самоцелни, а отговарят напълно на съвременното разбиране за науката, като предлагаща решения на конкретни проблеми на практиката.

Като обобщение бих казала, че дисертацията на Мария Матеева-Павлова е едно сериозно теоретично изследване с определено изявена практическа насоченост и полезност. **На базата както на теоретичен, така и на емпиричен анализ авторът доказва своята теза, че в съвременното общество социализацията в образователната сфера е един мащабен процес, който върви ръка за ръка с един друг, също толкова мащабен процес – дигитализацията и че както социализацията, така и дигитализацията очакват активна подкрепа от държавата и неправителствения сектор с цел пълноценната им реализация в практиката на съвременното образование.**

Приемам по принцип и формулираните от Мария Матеева-Павлова приноси моменти в дисертационния ѝ труд.

Безспорните достойнства на дисертационния труд обаче не означават, че той не поражда и някои въпроси. Във връзка с това искам да изкажа едно свое предложение, което може да се възприеме по-скоро препоръка към бъдеща работа на автора и което касае един особено важен за процесите на социализация въпрос, който е само споменат на няколко места в дисертационния труд, но липсва по-подробен анализ и изследване. Става дума за смяната на възпитателни авторитети на различните етапи на социализация, въпрос, който дигитализацията поставя по нов начин, доколкото Интернет и възможността за включване в различни социални мрежи изтласкват на заден план и понякога дори отменят ролята на родителския и учителския авторитет. Това е въпрос, който заслужава специално внимание и би могъл да бъде предмет на по-нататъшни научни изследвания на Мария Матеева-Павлова като продължение и доразвитие на започнатото от нея в рамките на една бъдеща работа по проблема.

И за да завърша, ще кажа, че освен че е написала един безспорно заслужаващ висока оценка труд, Мария Матеева-Павлова демонстрира и необходимата за един успешен докторант публикационна активност. Тя е автор на 4 статии, 3 от които са в сборници от научни конференции, което е свидетелство и за активното ѝ участие в научни форуми.

След всичко казано до тук, искам да изразя своето категорично убеждение, че предложеният дисертационен труд с автор Мария Матеева-Павлова съответства на всички изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

София

03.03.2020 г.

Рецензент:

доц. д-р Албена Накова